

Отримано: 13 листопада 2013 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2013 р.

Прийнято до друку: 20 грудня 2013 р.

Почтовюк А. Б. Професійно-кваліфікаційна відповідність як вектор розвитку вищої школи в інтересах національної економіки / А. Б. Почтовюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 44–48.

УДК 378.126:330(477)

JEL Classification: H80

Андрій Борисович Почтовюк,

кандидат наук з державного управління, доцент, декан факультету економіки і управління
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ПРОФЕСІЙНО-КВАЛІФІКАЦІЙНА ВІДПОВІДНІСТЬ ЯК ВЕКТОР РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ШКОЛИ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто якісний та кількісний зміст професійно-кваліфікаційної відповідності фахівців із вищою освітою для задоволення потреб економіки. Досліджено можливість державного регулювання прийому та якості підготовки студентів за спеціальностями залежно від ступеня пріоритетності галузі, в тому числі машинобудування. Виділено умови оцінки професійно-кваліфікаційної відповідності на макро- та мікрорівнях.

Ключові слова: професійно-кваліфікаційна відповідність, вища освіта, кваліфікація, пріоритетна галузь, машинобудування.

Андрей Борисович Почтовюк,

кандидат наук по государственному управлению, доцент, декан факультета экономики и управления
Кременчуцкого национального университета имени Михаила Остроградского

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КВАЛИФИКАЦИОННОЕ СООТВЕТСТВИЕ КАК ВЕКТОР РАЗВИТИЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В ИНТЕРЕСАХ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрены качественное и количественное содержание профессионально-квалификационного соответствия специалистов с высшим образованием для удовлетворения потребностей экономики. Исследована возможность госрегулирования приема и качества подготовки студентов по специальностям в зависимости от степени приоритетности отрасли, в том числе машиностроение. Выделены условия оценки профессионально-квалификационного соответствия на макро- и микроуровнях.

Ключевые слова: профессионально-квалификационное соответствие, высшее образование, квалификация, приоритетная отрасль, машиностроение.

Andrii Borysovych Pochtoviuk,

PhD in Public Administration, Associate Professor, Dean of the Faculty of Economics and Management,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

VOCATIONAL QUALIFICATION COMPLIANCE AS VECTOR OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN THE INTEREST OF NATIONAL ECONOMY

The article reviews the qualitative and quantitative content of professional qualifications compliance of specialists with higher education for the meeting with economy needs. The possibility of state regulation of acceptance and quality of students training by specialities, depending on the degree of industry priority, including machine-building industry, are examined. Establish conditions to assess the professional qualifications compliance at macro and micro levels.

Keywords: professional qualifications compliance, higher education, qualification, perceived priority sectors, machine-building industry.

Постановка проблеми. На практиці маємо взаємозв'язок добробуту нації (або рівня ВВП країни), гідного рівня життя населення, доходу підприємств як основи інвестиційного розвитку національної економіки та наявності вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації, що здійснюють підготовку спеціалістів необхідної якості та кваліфікації. Відмінний рівень підготовки випускників вищів здатен не тільки задовольнити вимоги роботодавців та підвищити економічну ефективність їхньої діяльності, але й вплинути на обсяги промислового виробництва та виробництва нематеріальних послуг.

Підготовка спеціалістів має відбуватись відповідно до конкретних потреб галузей народного господарства з метою сполучення інтересів усіх суб'єктів системи вищої освіти у межах реалізації місії вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми якісної підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах України (далі – ВНЗ) для різних галузей національної економіки вивчають багато науковців, зокрема О. Бріт, Л. Короткова, В. Луговий [1; 2; 3] та ін. Однак у більшості наукових розвідок мало уваги приділено оцінці професійно-кваліфікаційної відповідності випускників вищої школи як ключового елемента сполучення інтересів вищої школи, ринку праці, держави та безпосередньо споживача освітніх послуг. Це й зумовило вибір напряду дослідження в науковому і практичному аспектах.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне і практичне обґрунтування досягнення професійно-кваліфікаційної відповідності фахівців із базовою або повною вищою освітою для задоволення потреб економіки країни.

Виклад основного матеріалу. Економічний розвиток залежить від процесів удосконалення змісту професійної освіти, який повинен не лише відповідати сучасній техніці й технологіям, а й випереджати їх.

Самоорганізація складної системи вищої освіти була б неможлива без певного системоутворюючого чинника, який визначає ступінь ентропії системи, тобто кількісну міру безпорядку та організованості в цій системі.

Якісний зміст професійно-кваліфікаційної відповідності полягає у намаганні поєднати освітні та професійні стандарти системи вищої освіти. Відомо, що кваліфікація працівника визначається такими чинниками, як: рівень загальних і спеціальних знань, вмінь, досвід роботи на цій або аналогічній посаді, необхідний для оволодіння професією. Кваліфікація присвоюється спеціальною комісією на основі всебічної перевірки знань і досвіду працівника та юридично закріплюється в документах, дипломах, свідоцтвах тощо.

Професійна кваліфікація надається з урахуванням професійних стандартів, що діють у сфері праці, та відображує здатність особи виконувати завдання і обов'язки професійної діяльності певного виду та складності. Це кваліфікація, присвоєна в результаті підтвердження досягнення результатів навчання за певним професійним стандартом. Професійний стандарт передбачає наявність вимог до кваліфікації працівників, їх компетентностей, що визначаються роботодавцями і слугують основою для формування професійних кваліфікацій. Професійним стандартом встановлюються якісні вимоги до того, що працівник має знати і повинен уміти робити в певній галузі трудової діяльності.

Професійні стандарти є конкретним механізмом забезпечення підвищення якості підготовки конкурентоспроможних кваліфікованих працівників, що визначають вимоги до змісту і умов праці, кваліфікації і компетенцій за різними кваліфікаційними рівнями. Професійний стандарт є ключовим механізмом саморегулювання ринку праці. Це функціональний нормативний документ, що встановлює у межах конкретного виду професійної діяльності: вимоги до змісту та якості праці; вимоги до умов здійснюваної трудової діяльності; рівень кваліфікації; вимоги до професійної освіти і навчання, необхідні для відповідної кваліфікації. Таким чином, ланкою, що поєднує вимоги сфери праці й вимоги до освітніх програм, є компетенції [1, с. 118].

За ідеальних умов відповідності отриманої у вищих кваліфікації та чинних професійних стандартів, залишається актуальною проблема визначення перспективної потреби у фахівцях з вищою освітою. Визначення обсягу підготовки фахівців з вищою освітою та потреби в них економіки на перспективний період є одним зі шляхів удосконалення державного регулювання фахового ринку праці. Одним із головних завдань модернізації вищої освіти є усунення дисбалансу між потребами економіки та обсягами і структурою підготовки й перепідготовки фахівців шляхом стратегічного планування розвитку пріоритетних галузей економіки та їх збалансованого кадрового забезпечення. З одного боку, у сучасних умовах, на відміну від командно-адміністративного планування, обсяг підготовки фахівців з вищою освітою визначається як необхідністю економічного розвитку країни, так і власне потребою особистості у здобутті освіти. Це об'єктивно не збігається з можливостями економіки у забезпеченні робочими місцями всіх фахівців згідно з отриманою спеціальністю. З іншого боку, особливістю сучасного періоду є те, що суб'єкти господарської діяльності за відсутності чітко спланованих обсягів підготовки фахівців з вищою освітою мають можливість самостійно формувати кадри, не прив'язуючись до розподілу випускників вищих на підприємства, в установи, організації [2, с. 9].

Прийом молоді до ВНЗ – це інтегрований показник, який включає багато чинників, які впливають на кількісні параметри, і регулюється державою через механізм законодавчих і нормативно-правових актів. Держава регулює певну частину прийому до ВНЗ відповідно до пріоритетів розвитку економіки та з метою забезпечення інтелектуального потенціалу через державне замовлення.

Огляд зарубіжного досвіду свідчить, що для визначення перспективної потреби держави у фахівцях з певним рівнем кваліфікації науковці пропонують запровадження граничного ліміту загальної кількості місць для прийому студентів у вищу школу, зважаючи на кадрове, фінансове, інформаційне та інше ре-

курсне її забезпечення з розподілом ліцензованих обсягів прийому серед кращих закладів на конкурсній основі. Ліцензійні обсяги набору студентів за напрямами підготовки слугують лімітом, який держава визначає в рамках освітньо-кваліфікаційних рівнів для кожного вищого навчального закладу окремо. Разом із державним замовленням, ліцензійний набір є додатковим інструментом регулювання потреб у підготовці бакалаврів, спеціалістів та магістрів для пріоритетних галузей економіки країни [3, с. 23].

Обсяги прийому студентів за напрямами визначаються державою під впливом низки змінних чинників, основним серед яких є структура та перспективи розвитку пріоритетних галузей національної економіки. Динаміка обсягів прийому/випуску за рівнями бакалавр, спеціаліст та магістр у вишах III-IV рівнів акредитації повинна відповідати зміні економічних реалій. Тільки у цьому випадку можливе задоволення інтересів усіх суб'єктів системи вищої освіти на макrorівні, що досягається через урахування їх економічних потреб.

Постанова Кабінету Міністрів України № 1719 від 13.12.2006 р. затверджує перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра. Постанова Кабінету Міністрів України № 787 від 27.08.2010 р. чітко визначає повний перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах України за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста й магістра. Усі спеціальності в цьому нормативно-правовому акті згруповані за сорока восьми галузями знань (напрямами підготовки). Кожен окремий напрям підготовки включає до своєї структури кілька споріднених спеціальностей. У рамках освітньо-кваліфікаційних рівнів коригуються ті напрями, за якими в наступному році прийом студентів збільшиться або зменшиться. Вважаємо, що при визначенні напрямів підготовки, які підлягають коригуванню, необхідно враховувати перспективу пріоритетних галузей економіки і відповідну потребу в фахівцях. А з іншого боку, передбачати призупинення темпів прийому за тими напрямами, фахівці з яких будуть надлишковими на ринку праці.

Згідно з Законом України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» пріоритетними галузями економіки є галузі, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції, високоякісних послугах, які реалізують державну політику щодо розвитку виробничого та експортного потенціалу, створення нових робочих місць. Перелік пріоритетних галузей визначається урядом України [4, с. 62].

Кожна країна обов'язково визначає перелік тих галузей, які є пріоритетними для її розвитку. Як правило, цей перелік є індивідуальним для кожної країни і змінюється за періодами розвитку кожної держави. Така зміна стратегічних пріоритетів у розвитку економіки, перш за все, пов'язана з низкою політичних, економічних та соціальних чинників. Найважливішими серед них є:

- відмінність у природному, трудовому, науковому, технічному, технологічному, інформаційному потенціалах;
- рівень техніко-економічних, організаційно-економічних відносин, особливості відносин власності та господарського механізму країни;
- тип обраної економічної системи (традиційна (національне господарство), ринкова, змішана, перехідна (трансформаційна), командно-адміністративна);
- наявність накопиченого досвіду, спеціалізація та традиції розвитку галузей економіки;
- особливості розвитку технологічних укладів у кожній країні;
- інноваційно-інвестиційні пріоритети розвитку держави;
- зовнішньоекономічне становище країни тощо [5, с. 61].

Так, для США стратегічно важливими галузями економіки є металургія; електронне, електротехнічне, нафтове, хімічне, автомобільне, авіаційне машинобудування і приладобудування; видобуток корисних копалин; хімічна та харчова промисловості; виробництво металовиробів; Німеччини – гірнична, металургійна, хімічна, машинобудівна, харчова, суднобудівна, текстильна, нафтопереробна промисловості; Італії – оборонна, машинобудівна, текстильна і швейна, залізо- і сталеливарна, хімічна, харчова промисловості, туризм.

У Програмі розвитку інвестиційної діяльності на 2002–2010 рр. пріоритетними галузями економіки України були визначені такі: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів, оптова торгівля і посередництво в торгівлі, фінансова діяльність, машинобудування, хімічна й нафтохімічна промисловість, металургія та обробка металу, виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерного палива, науково-технологічна та інноваційна діяльність, туризм (розвиток готельної інфраструктури) [6, с. 29].

У Програмі розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, прийнятої урядом України 02.02.2011 р., базові галузі економіки, в яких реалізуються інвестиційні та інноваційні проекти, об'єднуються у паливно-енергетичний, агропромисловий, житлово-комунальний, машинобудівний комплекси та транспортну інфраструктуру. Програма виконується двома етапами. На першому етапі (2011-2012 рр.) передбачається створити сприятливі умови для залучення інвестицій, а на другому (2013-2015 рр.) – залучити інвестиції з метою забезпечення розвитку високотехнологічних базових галузей економіки, зокрема аерокосмічної галузі, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, біо- та нанотехнологій, створення сучасних матеріалів, фармацевтичної продукції та медичної техніки тощо [7, с. 94].

Відповідно до проекту постанови «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання залучення інвестицій», уряд взагалі зменшив кількість пріоритетних галузей економіки, в яких реалізуються інвестиційні проекти на період з 2013 до 2032 року, до чотирьох: агропромисловий, житлово-комунальний, машинобудівний комплекси, транспортна інфраструктура [8].

Державна підтримка інвестиційної діяльності надається суб'єктам господарювання, які реалізують інвестиційні проекти, спрямовані на: виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, машин і устаткування, електричного устаткування, автотранспортних та інших транспортних засобів; створення об'єктів поводження з відходами; будівництво, реконструкцію і технічне переоснащення у сфері транспортної інфраструктури, тепlopостачання, водopостачання та водовідведення тощо.

Предметом дослідження має бути обрано галузь або галузі національної економіки, які мали статус пріоритетних протягом останніх 10-12 років. Цією галуззю згідно з урядовими Програмами розвитку інвестиційної діяльності за 2002-2013 роки незмінно залишається машинобудування (машинобудівний комплекс). Ця галузь у КВЕД ДК 009:2010 належить до секції С, а у КВЕД ДК 009:2005 – секції D, які носять однакову назву «Переробна промисловість».

Можна констатувати, що розуміння ключової ролі пріоритетної галузі машинобудування знаходить вираження на державному рівні. Машинобудування розглядається як найбільший комплекс, від діяльності якого залежить конкурентоспроможність економіки країни як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Практично в усіх країнах з розвинутою ринковою економікою машинобудуванню приділяється особлива увага, адже саме ця галузь створює технологічний базис національної економіки. Від конкурентоспроможності машинобудівних підприємств залежить ступінь технологічної незалежності економіки країни у світовому розрізі.

Машинобудівний комплекс – це сукупність галузей промисловості, що виробляють машини й устаткування для всіх ланок народного господарства. Галузь машинобудування в Україні представлена металургійним, гірничошахтним, підйомно-транспортним, енергетичним, судно-, авіа-, й автомобілебудуванням, виробництвом машин і механізмів для хімічної і нафтохімічної, легкої та харчової промисловості, сільськогосподарським, будівельно-дорожнім машинобудуванням та виробництвом машин для комунального господарства, виробництвом верстатів і інструментів, машин і обладнання для збройних сил. Отже, зміна обсягів набору/випуску студентів за напрямками підготовки у вишах повинна відповідати ступеню пріоритетності галузі машинобудування. Дослідження взаємозв'язку між розвитком машинобудування та динамікою набору/випуску студентів як фахівців цієї галузі потрібно розпочати із переліку необхідних для неї напрямів підготовки.

Отже, на макроекономічному рівні кількісний зміст професійно-кваліфікаційної відповідності полягає у визначенні потреби економіки у фахівцях з вищою освітою та забезпеченні країни кадрами з вищою освітою.

Підприємства мікрорівня також мають бути репрезентабельними щодо професійно-кваліфікаційної структури персоналу, особливо це стосується пріоритетних галузей національної економіки. Оцінка професійно-кваліфікаційної відповідності працівника має відповідати певним умовам:

1. Професійно-кваліфікаційна структура персоналу складається під впливом професійного та кваліфікаційного поділу праці. Особливої уваги потребують інженерно-технічні працівники та спеціалісти вищої кваліфікації, потреба у яких на ринку праці постійно зростає. Якщо розглядати організаційну структуру підприємства, то першочергово варто досліджувати його виробничі підрозділи, а саме цехи, ланки, обслуговуючі господарства тощо.

2. Не всі кваліфікаційні групи персоналу потребують отримання вищої освіти. Тому необхідно визначити структуру кваліфікаційних груп з розподілом за відсотками на кваліфікованих, високо-і малокваліфікованих, некваліфікованих працівників та їхніх потреб у вищій освіті та досвіді роботи.

3. ВНЗ відповідно до потреб економіки в межах ліцензійного обсягу прийому на відповідний напрям підготовки чи спеціальність здійснюють на конкурсній основі прийом на навчання за освітньо-профе-

сійними програмами підготовки кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою. Зміст освіти встановлюється в освітньо-кваліфікаційних характеристиках і змінюється відповідно до розвитку науки, культури, виробництва, суспільства.

4. Джерелами інформації для проведення аналізу професійно-кваліфікаційної відповідності працівника окремого суб'єкта господарювання є: з боку роботодавця – штатно-посадовий розпис та посадові інструкції, а з боку фахівця – документ про освіту (диплом і додаток до диплома про вищу освіту).

Висновки. Діагностика головної цілі-результату реалізації місії вищої освіти на загальнонаціональному рівні зводиться до визначення ступеня відповідності структури й динаміки набору/випуску студентів за наявними напрямками та структури й динаміки розвитку пріоритетних галузей економіки, їхньої відсоткової частки у структурі ВВП. Професійно-кваліфікаційна відповідність випускників повинна закладатися державою на етапі задоволення потреб економіки у фахівцях з вищою освітою.

Література:

1. Професійні стандарти: теорія і практика розроблення : колективна монографія / Л. І. Короткова, Г. І. Лук'яненко, Л. Б. Лук'янова, С. В. Мельник, І. М. Савченко. – К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. – 310 с.
2. Бріт О. В. Методи визначення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою як механізм державного регулювання фахового ринку праці / О. В. Бріт // Вісник Черкаського університету. – 2008. – Випуск 142. – С. 8–13.
3. Луговий В. І. Системна модернізація педагогічної і науково-педагогічної освіти – необхідна умова забезпечення освітньої якості / В. І. Луговий // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 20–25.
4. Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» // Офіційний вісник України від 15.10.2012 – 2012 р. – № 76. – С. 62, стаття 3069.
5. Савицька О. І. Стратегічно важливі галузі економіки як фундамент для забезпечення національної безпеки України / О. І. Савицька // Держава та регіони. – 2012. – № 1. – С. 59–64.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної діяльності на 2002-2010 роки» № 1801 від 28.12.2001 р. // Офіційний вісник України від 05.04.2002 – 2002 р. – № 12. – С. 29. – Стаття 564.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» № 389 від 02.02.2011 р. // Офіційний вісник України від 22.04.2011 – 2011 р. – № 28. – С. 94. – Стаття 1173.
8. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання залучення інвестицій» № 2101а від 22.05.2013 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1206.1351.0>.